

УДК 072.2: 376.3

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ СЛАБОЧУЮЧИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Олександр КОЛИШКІН

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

У статті визначаються особливості використання засобів адаптивного фізичного виховання у процесі розвитку мовлення слабочуючих старшокласників з метою корекції рухових порушень учнів даної нозології, які ґрунтуються на використанні спеціально розроблених методів і форм застосування фізичних вправ. Обґрунтовується вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення слабочуючих старшокласників на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та розвиток їх рухової сфери.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, слабочуючі старшокласники, розвиток мовлення, розлади слуху, корекція рухових порушень.

Постановка проблеми зумовлена необхідністю створення оптимальних умов для життєдіяльності інвалідів, особливо дітей, які потребують відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації та інтеграції у соціум, що належить до першочергових державних завдань. Про це йдеться в затвердженій Указом Президента України цільовій комплексній програмі “Фізичне виховання – здоров’я нації” [4]. Крім того, в ній наголошується на важливості науково-методичного й інформаційного забезпечення фізкультурно-спортивної та реабілітаційної діяльності осіб із обмеженими можливостями.

Важливу роль у вирішенні проблем корекції, реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями в умовах сьогодення відіграють засоби адаптивного фізичного виховання (АФВ) [2]. Різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються в системі АФВ, варіативність їх виконання дозволяють здійснювати добір і необхідне їх поєднання з урахуванням завдань корекції рухових порушень і підвищення фізичної підготовленості учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня.

АФВ осіб з розладами слуху переслідує виховні, корекційні та оздоровчі цілі. Специфічними завданнями АФВ при туговухості є розвиток вестибулярної функції, зокрема просторової орієнтації, раціональний розподіл фізичних зусиль, досягнення швидкості рухових реакцій та реакцій за вибором, вільне керування темпом рухів, розвиток сили, рухової пам’яті [3].

Найбільш успішно ці завдання вирішуються за допомогою таких засобів, як загальнорозвиваючі фізичні вправи, циклічні рухи (ходьба, біг), дихальні вправи, вправи, які розвивають координацію, танцювально-ритмічні вправи, рухливі ігри, види спорту, які розвивають орієнтування у просторі. Реалізація адаптивних програм сприяє розширенню кола рухових дій, які виконуються дітьми означеної нозології, дозволяє їм покращити свої фізичні кондиції.

Наукові джерела засвідчують, що втрата слуху спричиняє виникнення у дітей вторинних відхилень у психічному та фізичному розвитку [1]. У роботах дослідників наголошується на тому, що порушення слуху негативно позначається не тільки на формуванні та функціонуванні моторно-рухової сфери слабочуючих учнів, а й на розвитку організму в цілому. Особливості розвитку рухової сфери слабочуючих дітей зумовлені трьома основними факторами: порушенням слуху, зміною діяльності деяких функціональних систем і недостатнім розвитком мовлення.

Аналіз останніх досліджень, які проведені І.М. Бабій (2002), Я.В. Крет (2000), А.В. Мут'євим (2003), І.М. Ляховою (2007) дозволили зробити висновок, що однією з основних причин низького рівня мовленнєвого розвитку юнаків з розладами слуху є недостатня увага до питань навчання мовленню на уроках з фізичної культури, на заняттях у позаурочний час [1, 3]. Для розмовного мовлення, яке юнаки з розладами слуху демонструють на заняттях з фізичного виховання, характерні обмежений запас слів, зокрема недостатнє знання спортивної термінології, численні граматичні помилки, труднощі у розумінні усного та писемного мовлення. Усе це обмежує можливості засвоєння необхідних знань, що негативно позначається на формуванні рухових навичок та розвитку фізичних якостей.

Разом з тим, як показує аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, ознайомлення з практикою роботи спеціальних шкіл, зміст корекційних програм з розвитку мовлення на заняттях з фізичного виховання слабочуючих старшокласників у сучасних умовах розроблений недостатньо та потребує удосконалення та введення нових засобів та методів розвитку мовленнєвої сфери юнаків означеної нозології.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей використання засобів адаптивного фізичного виховання у процесі розвитку мовлення слабочуючих старшокласників та обґрунтування їх позитивного впливу на юнаків означеної нозології.

Для досягнення даної мети були висунуті наступні **завдання**:

1. Розкрити найбільш ефективні засоби та методи формування розмовного мовлення слабочуючих у процесі використання засобів АФВ та визначити особливості їхнього застосування.

2. Обґрунтувати вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення слабочуючих старшокласників на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та розвиток їх рухової сфери.

Існує кілька причин, щоб використовувати рухи з метою стимуляції мовлення в корекційному процесі. Головна з них полягає у збігу елементів мовлення та рухів. Напруження, інтенсивність, ритм і просторова спрямованість являють собою біологічні компоненти людської істоти, а містяться вони як у рухах, так і у мовленні. Організованими рухами ми загострюємо почуття дитини до різного ступеня напруження, тривалості, акцентування та розвиваємо відчуття власного тіла, яким можна потім легко керувати в плані макрорухів і рухів артикуляційної мускулатури. За допомогою рухів ми допомагаємо дитячій уяві, доводимо до афективного стану, який викликає спонтанний голос та слухове усвідомлення свого голосу [1, 3].

Розроблена методика корекції рухових порушень слабочуючих юнаків старших класів передбачала профілактику вторинних відхилень засобами адаптивного фізичного виховання, які ґрунтувалися на використанні спеціально розроблених методів і форм застосування фізичних вправ (техніко-тактичні дії з настільного тенісу, спільна участь слабочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, у парних іграх та змаганнях, дозовані силові вправи на основі атлетичної гімнастики, спортивне та прикладне плавання, спеціальні вправи на витривалість: біг, ходьба, вправи на розслаблення).

У процесі розробки методики корекції рухових порушень слабочуючих старшокласників засобами адаптивного фізичного виховання, ми мали на меті: сприяння нормальному розвитку організму, зміцнення здоров'я; навчання основним рухам, формування необхідних знань, умінь, навичок з різних видів рухової діяльності, виховання свідомого ставлення до використання їх протягом життя; розвиток мовлення та збагачення словникового запасу шляхом засвоєння фізкультурно-спортивної термінології; виховання моральних якостей, організованості, відповідальності, допитливості, стимулювання власної активності, ініціативи та творчості, привчання до дисципліни, формування естетичних потреб та смаків.

Формуючий педагогічний експеримент здійснювався з метою апробації експериментальної методики корекції рухових порушень слабочуючих дітей старшого шкільного віку засобами адаптивного фізичного виховання та визначення її ефективності. В експери-

менті взяли участь учні старших класів шкіл-інтернатів для слабочуючих, з яких були сформовані дві однорідні за фізичним станом (фізичною підготовленістю та особливостями розвитку слухової сфери) групи: експериментальна (n=24) і контрольна (n=19). 21 учень становив групу дітей, які чують нормально, що займались у секції з настільного тенісу.

У рамках педагогічного експерименту розроблена методика позаурочних фізкультурно-оздоровчих занять застосовувалась у роботі із слабочуючими юнаками експериментальної групи (ЕГ) впродовж навчального року тричі на тиждень. Основною їх формою були секційні заняття з настільного тенісу двічі на тиждень, в одному з яких брали участь однолітки, які чують нормально. На третьому занятті слабочуючі по черзі займались плаванням, силовою та кросовою підготовкою, оздоровчою ходьбою, спортивними іграми на фоні втоми. Тривалість одного заняття складала 2 години. Слабочуючі старшокласники контрольної групи (КГ) займалися спортивними іграми (футбол, волейбол, баскетбол) тричі на тиждень по 2 години у позаурочний час.

У процесі формуючого експерименту було вивчено найбільш ефективні засоби та методи розвитку мовлення у слабочуючих юнаків, а також визначено найбільш ефективну форму передачі їм різноманітної інформації.

Упродовж формуючого експерименту ми встановили, що слабчуючі старшокласники у віці 15-16 років більш ніж у 60 % випадків не знали назв прийомів, обладнання з настільного тенісу, силової підготовки, спортивного та прикладного плавання, а також їх змісту. З цією метою було проведене вивчення лексики на означення вправ та їх опис.

Нами було виявлено, що спеціальний словниковий запас зі спортивних термінів, які позначали назви вправ, обладнання та інвентарю, накопичувався слабчуючими старшокласниками повільно, спостерігалось відставання від формування відповідних уявлень. Ці дані підтверджують також, що слабчуючим юнакам частіше відоме призначення вправ, обладнання, інвентарю, ніж їх найменування, що дає підстави вести мову про недостатню увагу до мовленнєвої підготовки слабчуючих старшокласників у процесі позаурочних занять адаптивної спрямованості.

При проведенні корекційних фізкультурно-оздоровчих занять за експериментальною методикою слабчуючим юнакам була запропонована до засвоєння лексична група, яка містила назви основних рухів, імітаційних вправ, предметів, необхідного спортивного та технічного обладнання, дієслова руху і прикметники, що характеризували рухи.

Нова інформація пропонувалась у вигляді доступних мовленнєвих конструкцій, побудованих з урахуванням їх послідовності. Для попереднього створення образу та формування уявної моделі вправи, яка вивчалася, ми використовували: показ вправи, пояснення, попередню корекцію помилок на основі графічного запису вправи. Мовлення викладача, звернене до слабчуючих учнів, було чітким, голосним та відзначалося зразковою дикцією.

Для пояснення рухів пропонувалися змішані засоби спілкування: жесто-мімічна, письмова й усна форми. Жесто-мімічна форма спілкування використовувалась додатково до усного пояснення лише на початковому етапі навчання фізичним вправам, які застосовувались у процесі занять. Відхід від неї призводив до нерозуміння вимог до виконання рухів, збільшення кількості помилок під час виконання фізичних вправ. Усне спілкування було основною умовою навчання руховим діям протягом усього періоду проведення формуючого експерименту. Засвоєння навчального матеріалу слабчуючими юнаками складалося з таких основних компонентів: зорове і слухове сприйняття й осмислення практичного та мовленнєвого матеріалу, наслідування вчителю, рухова та мовленнєва практика.

Ефективними засобами та методами на початковому етапі навчання прийомам настільного тенісу, силовим вправам, елементам прикладного плавання виявилися наочні та словесні методи. Кожне повідомлення становило інформаційний комплекс, який об'єднував словесні та наочні компоненти, мав спеціальне призначення і застосовувався для передачі інформації, необхідної для забезпечення корекційного фізкультурно-оздоровчого процесу та адекватної для юнаків означеної нозології, найбільш ефективним і

раціональним способом. При цьому обмежували змістовний обсяг частин повідомлення, а також послідовне будувannya, яке не допускало виключення логічних ланок.

Після показу вправи та демонстрації її графічного зображення (рисунок, фото, схеми) повідомлялися назви вправи та її основних елементів (терміни). Юнакам пропонувалося кілька разів повторити їх разом із педагогом (промовляння вголос), відпрацьовуючи навички самоконтролю за мовленням. При ознайомленні з технікою нових вправ пропонували відтворити конкретні рухові дії з мовленнєвим узагальненням, просили проаналізувати техніку окремих прийомів – зрізок, накатів, топ-спінів, підрізних ударів, подач м'яча у настільному тенісі, кролю на грудях, на спині, брасу у спортивному плаванні; жиму, піднімання, тяги штанги в їх різновидах, присідання, підтягування у процесі силової підготовки; пропливання на спині, грудях, боці з використанням однієї та двох рук, плавання під водою, способів занурювання у глибину та довжину, транспортування потерпілого, надання першої допомоги на суші у прикладному плаванні – і зробити висновок.

Це дозволяло активізувати діяльність сигнальних систем організму, акцентувати увагу на сприйнятті технічної основи вправ, закріпити асоціативний зв'язок між зоровим образом вправи та терміном, який її позначає. Словесні компоненти були спрямовані на передачу методичних прийомів.

З метою зміцнення й вдосконалення мовленнєвого матеріалу на заняттях з адаптивного фізичного виховання на етапі формуючого експерименту нами також було застосовано тести із використанням комп'ютерних технологій. На підставі матеріалів, які використовувалися під час корекційних фізкультурно-оздоровчих занять, були розроблені та закладені в пам'ять ПК навчальні картки, які містили назви вправ, способів їх виконання, скорочений опис методики, назви й опис обладнання, інвентарю з інструкцією щодо їх використання.

Слабочуючим юнакам необхідно було вибрати правильну відповідь із чотирьох варіантів у кожній картці. Відповідаючи на поставлені запитання, обов'язково слід було промовляти вголос правильний варіант. Тестування здійснювалося під час проведення занять з інформатики двічі на тиждень на початку, всередині та наприкінці формуючого експерименту. Результатом тестування була кількість карток із правильними відповідями. Якісна оцінка відповідей на тести була наступною: 0-9 – погано, 10-19 – незадовільно, 20-24 – задовільно, 25-29 – добре, 30-35 – відмінно.

На початковому етапі занять засобами адаптивного фізичного виховання рівень засвоєння знань щодо видів рухової активності, які входили до експериментальної методики, виявився наступним: добре володіли інформацією лише 8,3 % слабочуючих старшокласників ЕГ, задовільно – 20,8 %, незадовільно – 33,4 %, погано – 37,5 %. Оцінок “відмінно” зафіксовано не було. Всередині формуючого експерименту відбулось покращення результатів тестування: на “відмінно” засвоєний матеріал знали 16,6 % слабочуючих юнаків, “добре” – 29,2 %, “задовільно” – 37,5 %, “незадовільно” та “погано” – по 8,3 %. На заключному етапі проведення експерименту показники виявилися наступними: 58,3 %, 37,5 %, 4,2 % відповідно до норм оцінювання (“відмінно”, “добре”, “задовільно”). Оцінки “незадовільно” та “погано” не зафіксовані.

Результати проведеного тестування довели, що даний метод закріплення вивченого матеріалу сприяв розширенню та поглибленню словникового запасу, створював умови для раціонального використання знань про вправи, прийоми, обладнання, інвентар у повсякденній діяльності, прищеплював навички правильного прийняття рішень, ідеомоторні уявлення сприяли стійкому оволодінню руховими навичками. Все це допомагало значно покращити пізнавальну діяльність учнів означеної нозології.

Тривала спільна діяльність слабочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, забезпечувала вдосконалення процесу комунікації та створювала передумови для розширення сфери спілкування між ними, сприяла формуванню мовлення слабочуючих як засобу спілкування у процесі занять, використанню слухового сприйняття,

вдосконаленню вимови. Систематичні вимоги до побудови й оформлення висловлювань, вживання спортивної лексики та термінології, а також до розуміння мовлення, яке до них звернене, були основними умовами їх спілкування.

Завдання закріплення й удосконалення навчального матеріалу вирішувались переважно на основі використання мовлення. Закріплення основних положень на заняттях, основу яких складали засоби та методи адаптивного фізичного виховання, здійснювалось у наступному порядку: назва вправи, яка виконується, її виконання, проговорювання назви вправи, наступне виконання вправи з відповідною корекцією з боку педагога.

Результати формуючого експерименту підтверджують, що слабочуючі юнаки засвоюють загальну структуру вправ з використанням словесного мовлення швидко, у термін співвідносний із терміном навчання їх однолітків, які чують нормально. Таким чином, вправи, виконання яких ґрунтується на основних елементах інформації, у кінцевому підсумку правильно осмислюються. У зв'язку з цим усне мовлення у адаптивному фізичному вихованні слабочуючих займає провідне місце.

Висновки

Виконання комплексів фізичних вправ на основі розмовного мовлення, яке формувалось у процесі навчання, дозволило слабчочуючим юнакам засвоїти слова та вислови фізкультурно-спортивної, оздоровчої тематики, систематичні заняття у взаємодії з мовленням сприяли розвитку їхньої пізнавальної діяльності. Систематичне повідомлення мовленнєвого матеріалу дозволило збагатити словник учнів лексикою та фразеологією, сприяло скороченню термінів засвоєння техніки фізичних вправ. Використання розмовного мовлення дозволило покращити функціональний стан рухового аналізатора, інтенсифікувати процес формування уявлення та уточнення знань слабчочуючих про методику занять і техніку виконання вправ, які входили до складу засобів адаптивного фізичного виховання.

Проведене дослідження не є вичерпним у вивченні всіх аспектів проблеми удосконалення мовленнєвої сфери дітей старшого шкільного віку з розладами слуху. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в пошуках і вдосконаленні методів розвитку мовлення слабчочуючих учнів у процесі занять фізичними вправами на більш ранніх вікових етапах.

Список літератури

1. Байкіна Н.Г., Мутьев А.В., Крет Я.В. Влияние потери слуха на адаптационные и реабилитационные процессы глухих подростков // Адаптивная физическая культура. – 2003. – № 1. – С. 3-5.
2. Евсеев С.П. Адаптивная физическая культура (Цель, содержание, место в системе знаний о человеке) // Теория и практика физической культуры. – 1998. – № 1. – С. 2-7.
3. Колишкін О.В. Адаптивне фізичне виховання слабчочуючих учнів спеціальної школи: наук. видання. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 156 с.
4. Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров’я нації”. – К., 1998. – 35 с.
5. Частные методики адаптивной физической культуры: учеб. пособ. / под ред. Л.В. Шапковой. – М.: Советский спорт, 2004. – 464 с.

**ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ
АДАПТИВНОГО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ
В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕЧИ
СЛАБОСЛЫШАЩИХ СТАРШЕКЛАССНИКОВ**

Александр КОЛЫШКИН

Сумской государственной педагогической университет им. А.С. Макаренко

В статье определяются особенности использования средств адаптивного физического воспитания в процессе развития речи слабослышащих старшеклассников с целью коррекции двигательных нарушений учащихся данной нозологии, которые основываются на использовании специально разработанных методов и форм использования физических упражнений. Обосновывается влияние занятий за экспериментальной методикой на развитие речи слабослышащих старшеклассников на основе усвоения физкультурно-спортивной терминологии и развитие их двигательной сферы.

Ключевые слова: адаптивное физическое воспитание, слабослышащие старшеклассники, развитие речи, нарушения слуха, коррекция двигательных нарушений.

**FEATURES OF USING THE MEANS
OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION
IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF SPEECH
OF THE HARD HEARING YOUNG PERSONS**

Olexandr KOLYSHKIN

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

Abstract. The article is devoted to the features of using the means of adaptive physical education in the process of development of speech of the hard hearing young persons with the purpose of correction of motive violations of schoolchildren's to this nosology, which are based on using the specially developed methods and forms.

Key words: adaptive physical education, the hard hearing young persons, development of speech, violation of ear, correction of motive violations.